

Postanowienie z dnia 15 lipca 2005 r., IV CK 20/05

Wymaganie uzyskania zezwolenia sądu opiekuńczego na odrzucenie spadku w imieniu dziecka pozostającego pod władzą rodzicielską nie wchodzi w zakres pojęcia formy użytego w art. 12 ustawy z dnia 12 listopada 1965 r. – Prawo prywatne międzynarodowe (Dz.U. Nr 46, poz. 290 ze zm.).

Sędzia SN Tadeusz Żyznowski (przewodniczący)

Sędzia SN Iwona Koper

Sędzia SN Barbara Myszka (sprawozdawca)

Sąd Najwyższy w sprawie z wniosku małoletniego Kristoffera Dario F. reprezentowanego przez matkę Antje F. przy uczestnictwie Haliny Marii Ł., Danuty Stanisławy K., Stanisława Wojciecha F., Teresy Anny C., Barbary Jadwigi W. i Elżbiety Katarzyny K. o stwierdzenie nabycia spadku po Dariuszu Krzysztofie F., po rozpoznaniu na rozprawie w Izbie Cywilnej w dniu 7 lipca 2005 r. kasacji uczestniczki postępowania Teresy Anny C. od postanowienia Sądu Okręgowego w Olsztynie z dnia 21 października 2004 r. oddalił kasację.

Uzasadnienie

Sąd Rejonowy w Olsztynie – po rozpoznaniu sprawy z wniosku małoletniego Kristoffera Dario F., w imieniu i na rzecz którego działała matka Antje Sabine F., przy uczestnictwie Haliny Ł., Danuty K., Stanisława F., Teresy C., Barbary W. i Elżbiety K. o stwierdzenie nabycia spadku – postanowieniem z dnia 16 kwietnia 2004 r. stwierdził, że spadek po Dariuszu Krzysztofie F., zmarłym dnia 10 marca 2002 r. w L. i tam ostatnio zamieszkałym, na podstawie ustawy, nabył w całości, łącznie z wchodzącym w skład spadku gospodarstwem rolnym położonym w M., syn Kristoffer Dario F. Podstawę orzeczenia stanowiły następujące ustalenia i wnioski.

Spadkodawca Dariusz Krzysztof F., będący obywatelem polskim, zmarł dnia 10 marca 2002 r. w miejscu swojego ostatniego zamieszkania w L. na terenie Niemiec. Był rozwiedziony; z małżeństwa z obywatelką niemiecką Antje Sabine F. miał jedno dziecko – syna Kristoffera Dario F., urodzonego w K. dnia 13 listopada 1998 r. Poza tym miał rodzeństwo: Halinę Ł., Danutę K., Stanisława F., Teresę C., Barbarę W. i Elżbietę K. Zmarł, nie pozostawiając testamentu. W skład spadku wchodzi gospodarstwo rolne położone w Polsce.

Po śmierci spadkodawcy Antje Sabine F. przyjęła spadek w imieniu małoletniego syna Kristoffera, jednak w dniu 31 maja 2002 r. złożyła przed sądem oświadczenie o uchyleniu objęcia spadku; twierdziła, że przyjęła spadek nie wiedząc o jego zadłużeniu. Postanowieniem z dnia 9 sierpnia 2002 r. Sąd Rejonowy w Siegburgu zezwolił Antje Sabine F. na „uchylenie objęcia spadku” przez małoletniego syna Kristoffera.

Uczestniczki Barbara W. i Elżbieta K. złożyły przed Sądem Rejonowym w Leverkusen oświadczenia o odrzuceniu – w imieniu własnym i swoich małoletnich dzieci – spadku przypadającego im po zmarłym Dariuszu Krzysztofie F., natomiast pozostali uczestnicy złożyli w Polsce oświadczenia o przyjęciu spadku z dobrodziejstwem inwentarza.

Przed sądem niemieckim nie toczyło ani nie toczy się postępowanie o stwierdzenie nabycia spadku po zmarłym Dariuszu Krzysztofie F.

Sąd Rejonowy uznał, że, zgodnie z art. 34 ustawy z dnia 12 listopada 1965 r. – Prawo prywatne międzynarodowe (Dz.U. Nr 46, poz. 290 ze zm. – dalej: „p.p.m.”), w sprawie właściwe jest prawo ojczyste spadkodawcy z chwili jego śmierci, a więc prawo polskie, z art. 2 § 1 p.p.m. wynika bowiem, że jeżeli ustawa przewiduje właściwość prawa ojczystego, obywatel polski podlega prawu polskiemu, chociażby prawo innego państwa uznawało go za obywatela tego państwa. Statutowi spadkowemu określone w art. 34 p.p.m. podlegają również takie czynności, jak przyjęcie i odrzucenie spadku, dlatego skuteczność oświadczeń spadkowych składanych przez matkę małoletniego wnioskodawcy podlegać musi ocenie przez pryzmat prawa polskiego. Z art. 101 § 3 k.r.o. wynika, że rodzice nie mogą bez zezwolenia sądu opiekuńczego dokonywać czynności przekraczających zakres zwykłego zarządu. Do takich czynności – jak się powszechnie przyjmuje – należy odrzucenie spadku w imieniu dziecka pozostającego pod władzą rodzicielską rodziców. Czynność prawna dokonana bez zezwolenia, o którym mowa, jest

nieważna i nie może być konwalidowana przez uzyskanie późniejszego zatwierdzenia sądu (zob. uchwałę całej Izby Cywilnej Sądu Najwyższego z dnia 24 czerwca 1961 r., 1 CO 16/61, OSNCP 1963, nr 9, poz. 187). Poza tym, w świetle prawa polskiego spadkobierca, który uchyla się od skutków prawnych oświadczenia o przyjęciu lub o odrzuceniu spadku, powinien jednocześnie oświadczyć, czy i jak spadek przyjmuje, czy też go odrzuca (art. 1019 § 1 k.c.). Oświadczenie o uchyleniu objęcia spadku złożone przed sądem niemieckim przez matkę małoletniego Kristoffera nie odpowiada tym wymaganiom, wobec czego należy przyjąć, stwierdził Sąd Rejonowy, że nie doszło do skutecznego odrzucenia spadku przypadającego małoletniemu po ojcu z ustawy.

Apelacja wniesiona przez uczestniczkę Teresę C. została przez Sąd Okręgowy w Olsztynie oddalona postanowieniem z dnia 21 października 2004 r. Sąd Okręgowy zaaprobował zarówno ustalenia faktyczne, jak i ocenę prawną Sądu pierwszej instancji. Podkreślił, że wymóg zgody lub zezwolenia organu państwowego na dokonanie czynności prawnej należy do materialnoprawnych przesłanek dokonania tej czynności, nie zaś do zakresu formy, o której mowa w art. 12 p.p.m. Stwierdził ponadto, że – wbrew odmiennym zapatrywaniom skarżącej – małoletni Kristoffer Dario F. ma obywatelstwo polskie od chwili urodzenia, ponieważ, zgodnie z art. 6 ust. 1 ustawy z dnia 15 lutego 1962 r. o obywatelstwie polskim (jedn. tekst: Dz.U. z 2000 r. Nr 28, poz. 353 ze zm. – dalej: „ustawa o obywatelstwie polskim”), dziecko rodziców, z których jedno jest obywatelem polskim, drugie zaś obywatelem innego państwa, nabywa przez urodzenie obywatelstwo polskie. Gdyby zatem nawet oceniać czynności zdziałane przez matkę małoletniego Kristoffera na podstawie prawa wskazanego w art. 19 p.p.m., to właściwe dla tej oceny byłoby również prawo polskie jako prawo ojczyste dziecka. Ocena czynności dokonanych przed sądami niemieckimi nie pozwala natomiast przyjąć, że w świetle prawa polskiego doszło do skutecznego odrzucenia spadku przypadającego małoletniemu Kristofferowi po ojcu.

W kasacji od postanowienia Sądu Okręgowego uczestniczka Teresa C., powołując się na obydwie podstawy określone w art. 393¹ k.p.c., wniosła o jego uchylenie i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania ewentualnie – gdyby podstawa naruszenia przepisów postępowania okazała się nieuzasadniona – o zmianę i stwierdzenie, że spadek po zmarłym w dniu 10 marca 2002 r. Dariuszu Krzysztofie F., na podstawie ustawy, nabyli Halina Ł., Danuta K., Stanisław F. i

Teresa C. po 1/4 części. W ramach pierwszej podstawy kasacyjnej wskazała na naruszenie: art. 1 i 2 Konwencji między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Niemiecką Republiką Demokratyczną o uregulowaniu przypadków podwójnego obywatelstwa, podpisanej w Berlinie dnia 12 listopada 1975 r. (Dz.U. z 1976 r. Nr 15, poz. 91– dalej: „Konwencja o uregulowaniu przypadków podwójnego obywatelstwa”) przez ich pominięcie przy ustalaniu obywatelstwa wnioskodawcy, co doprowadziło do błędnego przyjęcia, że jest on obywatelem polskim, art. 34, art. 87, art. 89, art. 91 i art. 241 Konstytucji przez oparcie się przy ustalaniu obywatelstwa wnioskodawcy na przepisach ustawy o obywatelstwie, podczas gdy kwestie te uregulowane zostały w Konwencji, która ma pierwszeństwo przed ustawą, art. 12 p.p.m. przez jego pominięcie przy rozważaniu ważności i skuteczności czynności zdziałanych przez matkę małoletniego wnioskodawcy przed sądami niemieckimi, podczas gdy w świetle tego przepisu wystarcza zachowanie formy przewidzianej przez prawo państwa, w którym czynność zostaje dokonana, oraz art. 19 § 1 p.p.m. przez dokonanie oceny ważności i skuteczności czynności prawnych zdziałanych przez matkę małoletniego wnioskodawcy, będącego wyłącznie obywatelem niemieckim, na podstawie prawa polskiego, podczas gdy stosunki prawne między rodzicami a dzieckiem podlegają prawu ojczystemu dziecka, a do sfery tej – wbrew odmiennemu stanowisku Sądu Okręgowego – należą także kwestie związane z reprezentowaniem małoletniego. W ramach drugiej podstawy skarżąca postawiła zarzut obrazy art. 670 § 1 i art. 1138 k.p.c. przez oparcie ustaleń faktycznych przyjętych za podstawę orzeczenia na kserokopiach dokumentów w języku niemieckim, a tym samym zaniechanie zbadania kto jest spadkobiercą.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje: (...)

Zasadniczy zarzut postawiony w ramach pierwszej podstawy kasacyjnej dotyczył kwestii obywatelstwa małoletniego wnioskodawcy; skarżąca wywodziła, że, ze względu na wynikającą z powołanych przepisów Konstytucji zasadę priorytetu umów międzynarodowych przed prawem wewnętrznym, oceny obywatelstwa małoletniego Kristoffera należało dokonać na podstawie art. 1 i 2 Konwencji między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Niemiecką Republiką Demokratyczną o uregulowaniu przypadków podwójnego obywatelstwa, podpisanej w Berlinie dnia 12 listopada 1975 r. Według tych przepisów, rodzice, z których jedno jest obywatelem jednej, drugie zaś drugiej umawiającej się strony, mogą wybrać dla dziecka urodzonego po wejściu w życie Konwencji obywatelstwo jednej z umawiających się

stron, natomiast dziecko, w odniesieniu do którego rodzice nie złożyli oświadczenia o wyborze obywatelstwa, zachowuje – jeżeli urodziło się na terytorium jednej z umawiających się stron – obywatelstwo tej strony. Zdaniem skarżącej, w świetle przytoczonej regulacji małoletni wnioskodawca ma obywatelstwo niemieckie, urodził się bowiem w Kolonii, a matka dziecka nie przedłożyła żadnego dowodu świadczącego o dokonaniu wyboru jego obywatelstwa.

Trzeba zgodzić się z wywodami skarżącej dotyczącymi zarówno mocy obowiązującej ratyfikowanych umów międzynarodowych, jak i zasady ich priorytetu przed prawem wewnętrznym, znajdują one bowiem oparcie w powołanych przepisach Konstytucji i jako takie nie budzą wątpliwości. Ich trafność nie oznacza jednak, że w niniejszej sprawie doszło do obrazy przepisów Konstytucji powołanych przez skarżącą. Uszło uwagi skarżącej, że w związku ze zjednoczeniem Niemiec Konwencja o uregulowaniu przypadków podwójnego obywatelstwa wygasła z dniem 13 października 1990 r., a małoletni Kristoffer Dario F. urodził się już po jej wygaśnięciu. W tej sytuacji Sąd Okręgowy prawidłowo postąpił rozstrzygając, czy w świetle przepisów ustawy o obywatelstwie polskim małoletni wnioskodawca jest obywatelem polskim, według bowiem powszechnie przyjmowanej zasady o tym, czy ktoś jest obywatelem danego państwa, rozstrzyga prawo tego państwa. Z ustaleń przyjętych za podstawę zaskarżonego postanowienia wynika, że kwestia posiadania przez małoletniego wnioskodawcę obywatelstwa polskiego została również stwierdzona w sposób wskazany w art. 17 ust. 4 ustawy o obywatelstwie polskim, gdyż w dniu 28 sierpnia 2003 r. Wojewoda W.-M. wydał stosowną decyzję w tym przedmiocie.

U podstaw rozstrzygnięcia Sądu Okręgowego legło stwierdzenie, że samo nabycie spadku po zmarłym Dariuszu Krzysztofie F. oraz kwestie związane z nabyciem spadku należy oceniać według statutu spadkowego, czyli prawa zasadniczo właściwego dla sprawy spadkowej (*lex successionis*), oraz że – zgodnie z art. 34 p.p.m. – prawem tym jest prawo polskie. Skarżąca nie zakwestionowała tego stanowiska, jej zastrzeżenia wywołuje natomiast zakres statutu spadkowego, a ściśle prawo właściwe dla oceny czynności prowadzących do przyjęcia lub odrzucenia spadku, formy tych czynności oraz upoważnienia do działania w charakterze przedstawiciela ustawowego. Skarżąca ma rację zarzucając, że Sąd Okręgowy kwestii tych w uzasadnieniu zaskarżonego postanowienia w sposób szczegółowy nie rozważył.

Podjmując ten problem, rozpocząć trzeba od stwierdzenia, że w nauce prawa zasadniczo zgodnie przyjmuje się, iż przyjęcie lub odrzucenie spadku podlega statutowi spadkowemu. Panuje też zgoda co do tego, że *legi successionis* podlega ocena możliwości przyjęcia lub odrzucenia spadku, dopuszczalność częściowego przyjęcia lub odrzucenia spadku, treść składanego w tym przedmiocie oświadczenia woli, granice czasowe, w jakich może być ono złożone, skutki przyjęcia lub odrzucenia spadku, a także to, czy przyjęcia spadku wprost może dokonać osoba fizyczna nie mająca pełnej zdolności do czynności prawnych. O tym, jaką zdolność do czynności prawnych ma dany spadkobierca, rozstrzyga natomiast jego statut personalny. W niniejszej sprawie kwestia zdolności wnioskodawcy do czynności prawnych podlegała ocenie według jego statutu personalnego określonego w art. 9 § 1 p.p.m. W myśl powołanego przepisu, zdolność prawna i zdolność do czynności prawnych osoby fizycznej podlega jej prawu ojczystemu, którym w niniejszej sprawie – podobnie jak *lex successionis* – jest prawo polskie.

Skarżąca ma rację podnosząc, że upoważnienie rodziców do reprezentowania dziecka pozostającego pod ich władzą rodzicielską należy oceniać według prawa wskazanego w art. 19 § 1 p.p.m., właściwego dla stosunków prawnych między rodzicami a dzieckiem. W myśl powołanego przepisu, właściwe jest prawo ojczyste dziecka, stąd wadliwe przyporządkowanie tej kwestii przez Sąd Okręgowy zakresowi działania statutu spadkowego pozostaje bez wpływu na treść podjętego rozstrzygnięcia. Upoważnienie Antje Sabine F. do działania w imieniu małoletniego wnioskodawcy należy przecież oceniać także według prawa polskiego.

Co się tyczy formy wymaganej dla oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku, to prawo właściwe w tej mierze wskazuje art. 12 p.p.m., stanowiący, że forma czynności prawnej podlega prawu właściwemu dla tej czynności; wystarczy jednak zachowanie formy przewidzianej przez prawo państwa, w którym czynność została dokonana. Zdaniem skarżącej, przepis ten został naruszony, w świetle zawartej w nim regulacji należało bowiem uznać oświadczenie o odrzuceniu spadku złożone w imieniu małoletniego wnioskodawcy przez jego matkę Antje Sabine F. za skuteczne, skoro zachowane zostały wymogi przewidziane przez *legem loci actus*.

Zarzut powyższy dotyczy zasięgu normy prawnej wyrażonej w art. 12 p.p.m. W nauce prawa przyjmuje się, że pojęcie formy użyte w tym przepisie obejmuje wymagania dotyczące sposobu ucieleśnienia oświadczenia woli (np. forma ustna lub pisemna), udziału świadków lub organu państwowego przy dokonywaniu

czynności prawnej, czy uwierzytelnienia (np. urzędowe potwierdzenie podpisu). Nie należy natomiast do zakresu formy wymóg zgody na dokonanie czynności prawnej osoby trzeciej lub organu państwowego. Trzeba zgodzić się z poglądem prezentowanym w doktrynie, że wymaganie uzyskania zezwolenia organu państwowego na dokonanie czynności prawnej wykracza poza zakres użytego w art. 12 p.p.m. pojęcia formy, stanowi bowiem materialnoprawną przesłankę dokonania tej czynności prawnej. Sąd Okręgowy trafnie zatem oceniał skutki złożonego przez Antje Sabine F. przed sądem niemieckim oświadczenia o uchyleniu się od objęcia spadku przez pryzmat prawa polskiego, możliwość odrzucenia spadku, treść składanego oświadczenia woli, a także wpływ wad oświadczenia woli na ważność oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku podlegają bowiem ocenie *legis successionis*. Zgodnie z jego wymaganiami w niniejszej sprawie, w sytuacji, w której oświadczenie o przyjęciu lub o odrzuceniu spadku zostało złożone pod wpływem błędu, zastosowanie znajdują przepisy o wadach oświadczenia woli, z tym że uchylenie się od skutków prawnych oświadczenia powinno nastąpić przed sądem, a spadkobierca powinien jednocześnie oświadczyć, czy i jak spadek przyjmuje, czy też go odrzuca (art. 1019 § 1 k.c.). Poza tym uchylenie się od skutków prawnych oświadczenia o przyjęciu lub o odrzuceniu spadku wymaga zatwierdzenia przez sąd (art. 1019 § 3 k.c.). Ze względu na małoletniość wnioskodawcy zastosowanie miał ponadto art. 101 § 3 k.r.o., stąd na złożenie w imieniu wnioskodawcy oświadczenia o odrzuceniu spadku konieczne było uprzednie uzyskanie zezwolenia sądu opiekuńczego.

Zgodnie z utrwalonym orzecznictwem Sądu Najwyższego, czynność prawna dotycząca majątku małoletniego, dokonana przez przedstawiciela ustawowego bez uprzedniego zezwolenia sądu opiekuńczego wymaganego przez przepisy art. 101 § 3 i 156 k.r.o., jest nieważna i nie może być konwalidowana; dotyczy to także czynności podejmowanych w postępowaniu sądowym (art. 58 k.c.; zob. też uchwała Całej Izby Cywilnej Sądu Najwyższego z dnia 21 czerwca 1961 r., I CO 16/61, OSNCP 1963, nr 9, poz. 187, uzasadnienie uchwały pełnego składu Izby Cywilnej z dnia 30 kwietnia 1977 r., III CZP 73/76, OSNCP 1978, nr 2, poz. 19, uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 4 lutego 1997 r., III CZP 127/ 96, OSNC 1997, nr 5, poz. 50 lub postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 9 września 1997 r., I CKU 13/97, nie publ). Nie chodzi tu o zgodę osoby trzeciej w rozumieniu art. 63 k.c., która może być udzielona także *ex post*, ale o zezwolenie organu państwa, stanowiące

materialnoprawną przesłankę dopuszczalności czynności prawnej. Z tej już tylko przyczyny złożone przez Antje Sabine F. oświadczenie o uchyleniu objęcia spadku, jako nieodpowiadające wymaganiom stawianym w tym względzie przez *lex successionis*, nie wywarło skutku w postaci odrzucenia spadku w imieniu małoletniego wnioskodawcy.

Z przytoczonych wyżej powodów Sąd Najwyższy na podstawie art. 393¹² k.p.c. oddalił kasację jako pozbawioną usprawiedliwionych podstaw.